

PARLIAMENT
OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Mulaedza Wa Mphuresidennde Kha Lushaka

“U pembelela vhufa ha mbofholowo nga u khwathisa
vhutumanyi vhukati ha Phalamennde na Vhathu”

State of the Nation Address

Luhuhhi ndi n̄wedzi wa ndeme kha Phalamennde na Maafurika Tshipembe othe. Ndi tshifhinga tsha u sedza zwe zwa swikelwa, u humbulela phanga na u dzhia thodea dza shango jashu sa zwipikwa zwi hulwane. N̄waha muñwe na muñwe nga Luhuhhi hu vha na Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka, musi vha tshi amba na lushaka sa thoho ya shango.

Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka ndi mini?

Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka, ndi vhuṭambo ha n̄waha nga n̄waha hune Muphuresidennde wa Afurika Tshipembe vha amba na Phalamennde na Lushaka, kha u vulwa ha Phalamennde. Mulaedza uyu u netshedzwa kha Dzulo lo Tanganelaho la Phalamennde la Buthano la Lushaka (NA) na Khoro ya Lushaka ya Mavunḡu (NCOP). U sedzana na tshiimo tsha zwino tsha politiki na matshilisano a zwa ikonomi kha shango. Dzulo li vhidzwa nga Muphuresidennde ngeno Mulangadzulo wa Buthano la Lushaka vha na Mudzulatshidulo wa Khoro ya Lushaka ya Mavunḡu vha tshi vha nemuḡa. Ndi tshiñwe tsha zwiifhinga zwi so ngo ḡoweleaho hune masia mararu a muvhuso ane a vha, Khorondangi, i imelwaho nga Muphuresidennde, Mufarisa Phuresidennde na Dziminiṣiṭa; Vhuhaṭuli, ho imelwaho nga Muhaṭuli Muhulwane wa shango, Vhaṭuli Phuresidennde; na Vhusimamilaḡo, ho imelwaho nga Miraḡo ya Phalamennde (dzi MP) vha ṭangana fhethu huthihi. Miraḡo ya tshitshavha na vhone vha na vhaimeḡi kha Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka u dzhenela vhuṭambo uhu vhu re na ndeme kha u ṅea lushaka lwashu tshivhumbeo.

Ndi ngani Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka u wa ndeme?

Kha mulaedza, Muphuresidennde vha dzhiela n̄tha zwo swikelwaho na khaedu dze ha ṭanganiwa nadzo kha n̄waha wo fhiraho khathihi na u bvisela khagala zwa n̄waha u ḡaho. Mulaedza u katela mafhungo a politiki, a ikonomi na mafhungo a matshilisano na u dzhiela n̄tha tshiimo tsha muvhuso wa Afurika Tshipembe nga u angaredza. Mulaedza u amba nga ha mafhungo a fnaḡo Afurika Tshipembe khathihi na vhusaka haḡo na dzhango la Afurika na jifhasi. Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka ndi n̄gila ya ndeme ya u sumbedza vhuḡifhindleli kha Phalamennde na tshitshavha tsha Afurika Tshipembe kha zwe zwa itea kha n̄waha wo fhiraho na u dzhenisa vhadzulapo kha adzhenda ya politiki ya n̄waha u ḡaho. Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka u dovha hafhu wa vha nga ha u pembelela lushaka na u vhuḡaṭalushaka.

U vha hone lini?

Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka u dzulela u vha hone nga n̄wedzi wa Luhuhhi. Hone, musi hu na khetho-ḡuṭe, hu vha na milaedza mivhili, muthihi u vha u tshi sumbedza dzulo la u fhedzisa la Phalamennde ine ya khou bva, ngeno muñwe u tshi vha hone nga murahu ha khetho, musi Muphuresidennde muswa na Phalamennde zwi tshi ṭanganedzwa. Kha u ṭutshela n̄ḡowelo, nga Luhuhhi 2010, Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka wo netshedzwa nga madekwana lwa u tou thoma, u ṅea tshifhinga vhatu vha zhi vha Afurika Tshipembe tsha u vha dziṭhanzi dza uvhu vhuṭambo na u thetshesela Mulaedza wa Muphuresidennde. Nga mulandu wa tshanduko iyi, mbalo ya vhalavhelesi vha theḡevishini yo gonya u bva kha vhalavhelesi vha heneḡa kha miḡiyoni mbili u ya kha vane vha nga swika miḡiyoni n̄ḡa.

U dzhenela ha tshitshavha kha Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka

U dzhenela ha tshitshavha ndi tshipiḡa tsha ndeme tsha vhuṭambo. Miraḡo ya tshitshavha vha rambiwa u dzhenela vhuṭambo sa vhaeni vho rambiwo vha Phalamennde. Vhadzulapo vha Afurika Tshipembe u bva kha lothe la Afurika Tshipembe na u bva kha jirwe na jirwe la mavunḡu vha vha tshipiḡa tsha Mufolo wa Khuliso wa Vhadzulapo na wa Vhana. Mufolo wa Khuliso wa Vhadzulapo, une wa ṭanganedza Muphuresidennde Phalamenndeni, u katela Maafurika Tshipembe zwao. Mufolo wa Khuliso wa Vhana u bva kha zwikolo u mona na shango nahone u imela vhaswa, vhane Afurika Tshipembe la vhea vhumatshelo ha shango khavho. Vhaḡivhalea vha Afurika Tshipembe vha anzela u rambiwa u vha tshipiḡa tsha vhuṭambo. Vha wanala u bva kha mavunḡu nahone ndi vhatu vhe vha ita zwiṭhu zwi hulwane kha shango.

Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka na mushumo wa vhalavhelesi wa Phalamennde

Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka u vha tshipiḡa tsha ndeme tsha vhalavhelesi na vhuḡifhindleli. Ndingo ya ngoho ya dimokirasi ndi tshiimo tshine ngatsho Phalamennde ya

vhona uri muvhuso u vha na vhuḁifhinduleli kha vhathu. Vhulavhelesi ndi mushumo wo ḁetshedzwaho Phalamennde nga Ndayotewa u ḁola na u lavhelesa mishumo ya muvhuso. Phalamennde yo ḁewa maanḁa a vhulavhelesi kha masia oḁhe a Muvhuso hu tshi katelwa na ayo a mavunḁu na a muvhuso wapo u itela uri:

- ❖ Muvhuso u vhe na vhuḁifhinduleli kha tshelede dza vhatheli
- ❖ Maitele a muvhuso a vhe khagala na u
- ❖ Alusa fhulufhelo ḁa vhadzulapo kha muvhuso.

Kha u ita mushumo wa vhulavhelesi Phalamennde i sedzesa kha uri:

- ❖ Milayo i shumiswa hani
- ❖ Migaganyagwama yo shumiswa hani, na
- ❖ Uri mihasho ya muvhuso i khou langulwa lu bveledzaho naa.

Mushumo wa vhulavhelesi u katela vhulanguli vhu bveledzaho ha mihasho ya muvhuso u itela u khwinisa ḁisedzo ya tshumelo na u swikela vhutshilo ha khwine ha vhadzulapo vhoḁhe.

Kha Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka, Muphuresidennde vha dzhia ndivitho ya lushaka vha vhea ndivho dza mbekanyamaitele na zwine zwa nga swikelwa dza ḁwaha u ḁaho. Ndi kha ndivho dzenedzi na zwine zwa nga swikelwa hune Minisiḁa wa Gwama vha ḁivhadza mugaganyagwama wa ḁwaha u tevhelaho, u anzelaho u vha hone nga Luhuhi. Ndivho dza mbekanyamaitele na zwine zwa nga zwikelwa zwa ndeme zwi vhumba mutheo wa zwine muvhuso wa ḁo tea u ita kha ḁwaha u ḁaho. Ndi mutheo une khawo Phalamennde ya ita uri muvhuso u vhe na vhuḁifhinduleli kha vhathu, zwine ya ḁisedza, na uri tshelede yo kovhiwaho i shumiswa hani

Hu itea mini nga murahu ha Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka?

Nga murahu ha u ḁetshedzwa ha Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka, hu hanedzanwa ngawo kha Nḁḁu mbili dza Phalamennde. Mahoro a polḁitiki a vha na tshifhinga tsha u ḁea mihumbilo yao na u vhudzisa mbudziso nga ha mafhungo o ambiwaho kha tshipitshi. Mafhungo a ndeme a a vhudziswa na fhethu ha ndeme kha lushaka hu a sumbedziswa. Vhadzulapo vha rambiwa u vha hone na u vhona khanedzano idzi u fana na kha maḁwe madzulo a Phalamennde. Nga murahu, Muphuresidennde vha fhindula mafhungo o vhudziswa na mbudziso dzi bvaho kha khanedzano.

Thero ya Phalamennde ya uno ḁwaha ndi ifhio?

Thero ya Phalamennde ya 2011 ndi "U pembelela vhufa ha mbofholowo nga u khwaḁhisa vhuḁumanyi vhuḁati ha Phalamennde na vhatu". ḁwaha muḁwe na muḁwe Phalamennde i ḁalusa thero ine ya ḁiswa nga ndumbo ya maitele a Phalamennde. Muvhuso wa dimokirasi wa ngoho u wana maanḁa kha vhatu, nga khetho dza nga misi na u dzhenela ha vhadzulapo ha misi yoḁhe kha maitele a vhuvhusi. Thero i ḁuḁuwedza u vhona uri hu na vhudzheneli, vhuimeli na dimokirasi ya ndayotewa, hune vhadzulapo vha dzhenela kha mafhungo a vhusimamilayo na vhulavhelesi. I khwaḁhisedza mushumo wa Phalamennde, une wa vha wa u imela vhatu na u vhona uri ndi muvhuso wa vhatu u re fhasi ha Ndayotewa. Mushumo wa Phalamennde na wa Miraḁo yayo u fanela u sedza kha u khwaḁhisa vhuḁumanyi vhuḁati ha vhatu na vhaimele vhavho vhe vha tou khethiwa. U bvelela ha Phalamennde ho ḁitika kha u dzhenela ha nungo ha vhadzulapo vha Afurika Tshipembe u ḁea sia kha mushumo wa Miraḁo ya Phalamennde (dzi MP) ye vha i khetha na kha tshimiswa.

Tshitshavha tshi nga dzhenela hani kha Phalamennde?

U dzhenela kha matshimbidzele a vhuḁambo ha Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka ndi inḁe ḁḁila ine ngayo vhadzulapo vha dzhenela kha Phalamennde yavho. Hu na dziḁwe ḁḁila dza u dzhenela kha Phalamennde nahone idzo dzi katela u vouta kha khetho, u dzhenela kha ḁihoro ḁa polḁitiki, u ḁea ḁuḁuwedzo na u dzhenela kha dzangano ḁi sa kombetshedzwi kana dzangano ḁi si ḁa muvhuso, u kwamana na Miraḁo ya Phalamennde, u swikisa vhuḁfiwa kana u ḁetshedza na u rumela phethisheni kha Phalamennde.

Phalamennde yo ḁikumedzela uri i swikelee nga vhadzulapo vhoḁhe vha Afurika Tshipembe nga u sika zwikhala zwi pḁalaho zwa u dzhenela na u shela mulenzhe nga vhoḁhe: vhanna na vhafumakadzi, vho funzwaho na vha so ngo funzwaho, vha shumaho na vha sa shumi, vha konaho kana vhatu vha re na vhuholefhali, vhashai (nga

maang'a vhashai vha mahayani), na zwiñwe zwigwada zwo tiwaho: u kuvhangana na u bvisa mihumbulo yavho nga ha mafhungo a elanaho na ̄hõgea dzavho dza mutheo. Mbekanyamushumo dzo tiwaho u fana na Buthano ̄a Vhathu, U isa Phalamennde kha Vhathu, Phalamennde ya Vhafumakadzi na Phalamennde ya Vhaswa, dzōthe ndi pulatifomo dzo itelwaho u ambedzana na tshitshavha u pfa mavhonele atsho nga ha zwine zwa vha zwa ndeme khavho. Phalamennde i ̄õg'a u engedza u dzhenela na u shela mulenzhe ha tshitshavha kha u tevhezda theru ya uno ñwaha "U pembelela vhuva ha mbofholowo nga u khwāhisa u vhūumanyi vhuakati ha Phalamennde na Vhathu".

Vha ̄õ takalela u dalela Phalamennde?

Ofisi ya Pfunzo ya Tshitshavha ya Phalamennde i ̄netshedza nyendo dza mahala dza Phalamennde khathihi na tshifhinga tsha uri tshitshavha tshi lavhelese khanedzano u bva kha galari dza Buthano ̄a Lushaka na Khoro ya Lushaka ya Mavun̄u. Nzudzanyo dzi nga ̄i itwa hafhu uri tshitshavha tshi ̄angane na Miraõo ya Phalamennde na u dzhenela Vhupfiwa nga Vhathu kana mītangano ya Komiti. Arali vha sa koni u swika Phalamenndeni, vha nga dalela webusaihi yashu ya www.parliament.gov.za na u dzhenela kha nyendo dza Phalamennde yashu u bva kha tshipiõa tshiñwe na tshiñwe tsha ̄ifhasi.

U wana mafhungo manzhi vha nga kwama:

Muthu ane vha nga mu kwama: Nhlanhla Mrwerwe

Lūingõ: (021) 403 2266 • **Fakisi:** (021) 403 3817 / 403 3303

Imeiji: nmrwerwe@parliament.gov.za

MBUNO DZO KHWĀTHAHO

- Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka (SONA) u ̄õ dovha hafhu wa vha hone nga madekwana, a ̄a 10 Luhuhu 2011.
- Mulaedza wa Muphuresidennde kha Lushaka wo khethekanywa wa bva zwiõõa zwiraru. U thoma ndi u dzhenela ha tshitshavha musi Mufolo wa Khuliso wa Vhadzulapo u tshi ̄anganedza Muphuresidennde na vhaeni vhavho musi vha tshi tshimbila kha khaphethe tswuku. Izwi zwi tevhelwa nga vhūambo ha muvhuso vhune ha katela saluthi dza ganuni dza 21 na u fhufhela fhasi ha fūajimatshini dza Mmbi ya Muyani, ha fhedzisela nga u amba ha Muphuresidennde ho lavhelelwa vhuakuma.
- Miraõo ya Mmbi ya Vhupileli ya Lushaka ya Afurika Tshipembe (SANDF) i fola na ñdila ine Muphuresidennde vha i shumisa u ya Phalamenndeni.
- Mufolo wa Khuliso wa Mmbi u dovha hafhu wa dzhenela kha vhūambo na bennde ya mmbi i tamba luimbo lwa lushaka lwa Afurika Tshipembe.
- Saluthi dza ganuni dza 21 dzi thuthubiswa sa khuliso ya ̄hõho ya Shango, fulaga ya lushaka, ̄hõho dza Mivhuso dza Mashango a sili, muraõo wa mūa wa musanda u vhusaho na ̄hõho ya Muvhuso wa kale.

BONO

To build an effective people's Parliament that is responsive to the needs of the people and that is driven by the ideal of realising a better quality of life for all the people of South Africa.